

recenzje i omówienia

LEOKADIA JUROSZEK¹

RECENZJA KSIĄŻKI *SPOŁECZNE ASPEKTY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI W POLSCE. PARTYCYPACJA LOKALNA I KAPITAŁ SPOŁECZNY* POD REDAKCJĄ HANNY PODEDWORNEJ I PAWŁA RUSZKOWSKIEGO²

Omawiana pozycja jest publikacją zawierającą artykuły prezentowane podczas konferencji naukowej „Partycypacja lokalna i aktywizacja społeczności lokalnych jako warunek zrównoważonego rozwoju wsi polskiej”, jaka odbyła się 12 kwietnia 2008 roku. Zorganizował ją Instytut Socjologii UKSW we współpracy z Europejskim Funduszem Rozwoju Wsi Polskiej, który przyznał dotację na sfinansowanie przedsięwzięcia.

Temat konferencji znajduje się w centrum zainteresowania współczesnych dyskusji na temat przemian obszarów wiejskich i ich przyszłości. Problematyka zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich podejmowana jest zarówno w publikacjach naukowych, jak i w debacie publicznej. Omawiana pozycja ma jednak charakter szczególnie ze względu na to, iż prezentuje ona dorobek młodych badaczy zaangażowanych w tę problematykę. Tematyka ta nie ma w Polsce długiej tradycji, tym cenniejsze wydaje się zainteresowanie nią młodych ludzi, którzy dopiero rozpoczynają pracę naukową i będą mogli gromadzić wiedzę z tej dziedziny.

Paradygmat rozwoju zrównoważonego i jego praktyczne zastosowania otwierają nowe pola badawcze. Koncepcja ta nie wyrasta bowiem z przemijającej mody intelektualnej, lecz powstała w odpowiedzi na realne problemy, przed jakimi stanęły społeczeństwa na przełomie XX i XXI wieku. Traktowanie rozwoju wsi w kategoriach rozwoju zrównoważonego znajduje odzwierciedlenie zarówno w debatach akademickich, jak i w środowisku polityków i praktyków działających na rzecz przemian wsi. Obecna polityka Unii Europejskiej jest także kierowana w stronę realizacji postulatów rozwoju zrównoważonego. Postuluje ona

---

¹ Autorka jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

² *Społeczne aspekty zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce. Partycypacja lokalna i kapitał społeczny*, 2008. Red. H. Podedworna, P. Ruszkowski. Wydawnictwo Scholar, Warszawa.

rozwój całego społeczeństwa wsi, jej wielorakich funkcji pozarolniczych, nie zaś samego rolnictwa, które przestaje być kluczowym obszarem wsparcia finansowego.

Książka rozpoczyna się *Przedmową*, w której Hanna Podedworna wprowadza czytelnika w tematykę publikacji, charakteryzując paradygmat rozwoju zrównoważonego. Przybliża główne zasady decydujące o tym, czy rozwój można uznać za zrównoważony, jak trwałość, zintegrowanie i samopodtrzymywanie. Przedstawia także kluczowe elementy rozwoju endogennego i zasadę współzarządzania obszarami wiejskimi, która przewiduje uczestnictwo społeczności lokalnych w podejmowaniu kluczowych decyzji dotyczących rozwoju danego obszaru.

W prezentowanej publikacji zawarto zarówno przegląd koncepcji teoretycznych, jak i wyniki badań empirycznych, dotyczących obszarów wiejskich w różnych regionach Polski. Zgodnie z tytułem, mówiącym o społecznych aspektach rozwoju, w centrum uwagi wszystkich autorów znajduje się wymiar społeczny zrównoważonego rozwoju, a więc ludzie, ich możliwości działania, samoorganizacji i oddziaływania na kształtowanie procesów rozwoju w skali lokalnej. Mieszkańcy danego terytorium są ważnymi aktorami społecznymi. W prezentowanych tekstach młodzi badacze przedstawiają różnorodne społeczności lokalne, tworzące współczesne społeczeństwo wsi. Charakter tych społeczności, ich zasoby i potencjał społeczny przesądza zarówno o obecnych warunkach życia, jak i o przyszłości obszarów wiejskich.

We wszystkich artykułach obecne jest zagadnienie podmiotowości mieszkańców obszarów wiejskich. Są oni prezentowani jako podmioty, aktorzy społeczni, których decyzje, wybory i podejmowane działania kształtują współczesne warunki i jakość życia, także przyszłych pokoleń.

Książka składa się z czterech części. Pierwsza prezentuje ogólne założenia koncepcji zrównoważonego rozwoju wsi i określa społeczno-ekonomiczne warunki jej realizacji. Autorzy zawartych tu artykułów podejmują zagadnienia kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego na wsi, aktywności społecznej, partycypacji lokalnej oraz roli kapitału społecznego w wiejskich społecznościach lokalnych.

Druga część książki podejmuje problemy praktyki społecznej, sposoby realizacji rozwoju. Autorzy przedstawiają doświadczenia i rezultaty pierwszych programów i działań, podjętych w myśl zasad zrównoważonego rozwoju wsi. W tej części znalazły się teksty analizujące doświadczenia realizacji programu Leader w Polsce. Przedstawiono tu społeczne uwarunkowania stosowania tego podejścia, takie jak wykorzystanie wiedzy lokalnej i kapitału społecznego oraz aktywności społecznej mieszkańców. Do takich społecznych uwarunkowań realizacji zasad zrównoważonego rozwoju należą niewątpliwie zagadnienia kształtowania się nowej świadomości ekologicznej wśród mieszkańców wsi i edukacja dla zrównoważonego rozwoju, która propaguje wiedzę z tego zakresu.

Trzecia część książki poświęcona jest analizie procesu zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce na poziomie „mezospołecznym”. Charakteryzuje społeczność wiejską „od wewnątrz”, prezentując aktorów społecznych, tworzące się nowe struktury i sieci powiązań. Opisano w niej typy uczestnictwa obywatelskie-

go wśród lokalnych liderów, doświadczenia lokalnych grup działania w programie Leader w odniesieniu do koncepcji kapitału społecznego, oceny przedsiębiorców dotyczące działań prorozwojowych władz gmin, znaczenie podmiotowości w koncepcji rozwoju zrównoważonego oraz partycypacji lokalnej mieszkańców gmin wiejskich. Zagadnienia te ilustrują dokonujące się w społecznościach wiejskich zmiany strukturalne, w których wyniku wyłaniani są nowi „aktorzy” społeczni, do jakich zaliczyć można lokalne grupy działania czy przedsiębiorców działających na obszarach wiejskich oraz rozwijające się sieci współpracy między różnymi podmiotami. Aby być agentem zmian w społecznościach lokalnych, „aktorzy” ci muszą zakorzenić się w strukturach społeczności lokalnych.

Ostatnia część podejmuje zagadnienie aktywizacji wiejskich społeczności lokalnych. Autorzy zgromadzonych w tej części tekstów koncentrują się na kilku wybranych drogach aktywizacji społeczności lokalnych. Za ważnych „aktorów”, mogących zaktywizować mieszkańców do działania, uznano pochodzących ze społeczności zagranicznych migrantów zarobkowych, proboszczów wiejskich parafii, osoby prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą na obszarach wiejskich oraz administrację publiczną różnych szczebli. Inicjując programy rozwojowe, instytucje administracji publicznej mogą także przyczyniać się do budowania więzi społecznych i rozwijania poczucia podmiotowości w społecznościach lokalnych uczestniczących w realizacji tych programów. Jak wiadomo z badań, realizacja programów rozwojowych zwykle powoduje wzrost integracji społeczności lokalnej i poprawę jej spójności poprzez zmianę sytuacji grup kluczowych.

Interesującym elementem publikacji jest zapis dyskusji panelowej, poświęconej zagadnieniom zrównoważonego rozwoju wsi w Polsce, w której przedstawiciele nauki, administracji państwowej i organizacji pozarządowych usiłowali dokonać ewaluacji dotychczasowego procesu rozwoju, odpowiadając na pytanie, czy polska wieś rozwija się w sposób zrównoważony. W panelu wystąpili: prof. Katarzyna Duczkowska-Małysz, reprezentująca Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, prof. Krzysztof Gorlach, socjolog z Uniwersytetu Jagiellońskiego, minister Krzysztof Ardanowski z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Piotr Szczepański, prezes Fundacji Wspomagania Wsi oraz Andrzej Hałasiewicz, wiceprezes Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa.

Dyskusja obejmowała dwie rundy wypowiedzi. Pierwsza dotyczyła wskazania czynników systemowych, które hamują lub przyspieszają zrównoważony rozwój wsi. Dyskutanci za takie uznali czynniki polityczne i uwarunkowania makrostrukturalne. Stwierdzono, że aby rozwój wsi polskiej mógł mieć charakter zrównoważony, konieczne jest przełamanie nieufności społeczności lokalnych wobec władzy. Jednak, zdaniem wypowiadającego te słowa, zadanie to nie jest łatwe, ponieważ społeczności wiejskie niekiedy nazbyt koncentrują się na własnych wąskich interesach, władzę postrzegając jako wroga. Politycy zaś zamiast na rzetelnej dyskusji skupiają się na obietnicach, mających zapewnić im popularność i zwiększyć szanse w wyborach. Za istotne uznano także włączenie kwestii rozwoju obszarów wiejskich do polityki regionalnej dotyczącej całego

kraju, nie zaś pozostawianie jej wyłącznie w gestii ministra rolnictwa. Do czynników makrostrukturalnych, wpływających na sferę produkcji rolnej i kształtujących procesy rozwojowe na wsi, zaliczono negocjacje WTO, wspólną politykę rolną i proces globalizacji.

Jako główne czynniki hamujące rozwój zrównoważony zostały wymienione pewne nastawienia społeczne, jak: niechęć do zmian, niedostatki wiedzy oraz niechęć do podejmowania kooperacji i indywidualizm mieszkańców wsi. Przełamanie tych barier wymaga czasu, działań edukacyjnych i pozytywnych przykładów udanej współpracy.

Druga część dyskusji koncentrowała się na problemie, czy w rozwoju wsi ważniejszy jest potencjał wewnętrzny wsi czy wsparcie zewnętrzne. To sztuczne przeciwstawienie miało skłonić dyskutantów do poddania dokładniejszemu oglądowi procesu rozwoju wsi. Wszyscy paneliści zgodzili się co do tego, że oba warunki są równie istotne. Rozwój nie może zachodzić w sposób zrównoważony bez partycypacji społeczności lokalnych, a jednocześnie konieczne jest wsparcie zewnętrzne, które ten proces umożliwia i przyspiesza. Zwrócono także uwagę na zagrożenie, jakie niesie ze sobą pozyskiwanie środków na działania rozwojowe, a mianowicie biurokratyzację mechanizmu rozwoju społecznego. Oznacza ona dostosowywanie się do wymogów stawianych przez dysponentów środków pomocowych. Często nie zapewnia się miejsca na uwzględnienie lokalnej specyfiki i oczekiwań, ponieważ należy się dostosować do ogólnych ram określonych przez dany program. Może to powodować poczucie uprzedmiotowienia członków społeczności lokalnej, starających się pozyskać środki na rozwój.

Innym poruszonym w dyskusji zagadnieniem była rola nauki we wspieraniu zrównoważonego rozwoju wsi. Postulowano, by badacze starali się wiedzę ekspercką przełożyć na język praktyki i starać się wskazać procedury ułatwiające realizację koncepcji zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich.

Omawiana publikacja może być uznana za przykład takiego zbliżenia nauki do praktyki społecznej. Prezentowane artykuły analizują w sposób naukowy praktyczne działania liderów wiejskich, grup partnerskich, samorządów. Badacze starali się ukazać zarówno słabości, jak i mocne strony tych działań, sugerując, jakie kroki można podjąć w przyszłości, na co zwrócić uwagę, aby przybliżyć rozwój polskiej wsi do zasad rozwoju zrównoważonego.

Podsumowując, można stwierdzić, że prezentowana publikacja stanowi przegląd najistotniejszych, z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju, teorii oraz prezentuje wyniki badań koncentrujące się na kluczowych elementach warunkujących ten rozwój, jak kapitał społeczny, liderzy lokalni i przedsiębiorczość. Analizowane są także problemy polskiej wsi, które ten rozwój zrównoważony utrudniają. Część autorów koncentruje się na zagadnieniu kapitału społecznego, który jest uznawany za czynnik niezbędny w procesach rozwojowych zachodzących na wsi. Interesujące są także artykuły nawiązujące do programu Leader. Stanowią one analizę szans implementacji w polskich warunkach podejścia sprawdzonego w UE, jako mechanizmu wspierania rozwoju zrównoważonego.

Publikacja jest godna polecenia także ze względu na fakt, że prezentuje rzeczywistość polskich obszarów wiejskich z punktu widzenia nauk społecznych.

Nie koncentruje się na produkcji rolnej czy procesach ekonomicznych, ale na tych trudniej uchwytnych, niemierzalnych bezpośrednio aspektach życia społeczności wiejskich, jak kapitał społeczny, postawy obywatelskie i poczucie podmiotowości.

Zaprezentowane artykuły są kompilacją dotychczasowej wiedzy na temat zrównoważonego rozwoju, jego roli i czynników, które go kształtują. Są wkładem środowiska naukowego w rozwój zrównoważony poprzez ukazanie jego teoretycznych podstaw i zbadanie realnych warunków, w jakich ten rozwój próbuje się realizować.

Wnioski, które młodzi uczeni formułują na podstawie swoich badań, zdają się potwierdzać opinie wypowiedziane przez doświadczonych badaczy, dotyczące szans na rozwój zrównoważony polskiej wsi. Szanse te istnieją realnie, jednak muszą zaistnieć sprzyjające warunki społeczne, aby mogły zostać wykorzystane. Kreowaniem tych warunków mogą się zająć nie tylko praktycy, na co dzień działający w społecznościach lokalnych, czy też politycy, ale także środowisko naukowe.